

Верховний
Суд

Особливості розгляду соціальних справ під час дії воєнного стану

Суддя касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду
кандидат юридичних наук
Наталія Сакара

Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину (стаття 181 СК України)

Згідно з статтею 181 СК України способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина. Аналіз наведених норм закону дає підстави для висновку, що за загальним правилом спосіб виконання батьками своїх обов'язків по утриманню неповнолітніх дітей, зокрема, сплаті аліментів, залежить від домовленості між ними, однак, у разі відсутності такої домовленості той з батьків, з ким проживають діти, має право звернутися до суду з відповідним позовом і в цьому разі аліменти на них можуть бути присуджені в частці від заробітку (доходу) їх матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі. Відповідно до статті 183 СК України, частка заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом. Сплата аліментів за рішенням суду є одним із способів виконання обов'язку утримувати дитину тим з батьків, хто проживає окремо від дитини. Встановивши, що ОСОБА_2 не доведено, що основне місце проживання дітей з ним, а мировою угодою сторони визначили місце проживання з матір'ю, а також врахувавши те, що законом не передбачено право на стягнення аліментів тим із батьків, з яким не проживають діти, суди попередніх інстанцій правильно застосували норми матеріального права та дійшли обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні зустрічного позову.

Постанова ВС від 17 червня 2020 року у справі № 158/1638/18 (провадження № 61-7692св19)

За встановлених обставин справи, з урахуванням задоволення первісного позову щодо визначення місця проживання дитини із матір'ю, суди зробили правильний висновок про задоволення позовних вимог в частині стягнення аліментів.

Разом з цим суди не врахували, що сплата аліментів за рішенням суду є одним із способів виконання обов'язку утримувати дитину тим з батьків, хто проживає окремо від дитини, і законом не передбачено право на стягнення аліментів тим із батьків, з яким не проживають діти. Встановивши, що дитина з травня 2019 року фактично проживає з батьком, суди помилково визначили час, з якого присуджуються аліменти на дитину у зв'язку із задоволенням позову щодо визначення місця проживання дитини із матір'ю. Тому аліменти на утримання дитини підлягають стягненню з відповідача з дня ухвалення рішенням суду першої інстанції.

Постанова ВС від 10 листопада 2021 року у справі № 161/7693/19 (провадження № 61-11103св20)

Визначення місця проживання дитини не може бути формальним. Так, колегія суддів не може погодитися з указаним висновком суду апеляційної інстанції, оскільки з указаних довідок вбачається, що ОСОБА_1 та її дочка ОСОБА_5 проживають в одному місті, по одній вулиці, а зазначення у цих довідках номеру будинку як 139 та 139/2 не дає підстав для категоричного висновку про різне місце проживання позивача та її повнолітньої дочки. При цьому судом апеляційної інстанції не враховано, що ОСОБА_1 та її дочка ОСОБА_5 на підставі згоди батька ОСОБА_3 від 11 травня 2012 року виїхали на постійне місце проживання до Швейцарії та станом на 28 серпня 2012 року, ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_1, виповнилося 11 років.

Постанова ВС від 22 вересня 2021 року у справі № 591/7699/20 (провадження № 61-9522св21)

Визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини (стаття 183 СК України)

Тлумачення положень СК України, зокрема положень статті 81, частини третьої статті 181, частини другої статті 182, статті 183 СК України, свідчить про те, що законодавець ототожнює поняття «заробітку» та «доходу», передбачаючи можливість стягнення на користь дитини мінімального рекомендованого розміру аліментів з обох джерел отримання грошових коштів.

Загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти сімейного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад.

Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії. З урахуванням вимог справедливості та розумності будь-який суб'єкт приватного права безумовно спрямовує на споживання лише такі доходи, які становлять безумовний приріст його майна (заробітна плата, гонорари, плата за надання послуг, доходи від процентів по депозитам, орендна плата тощо). Саме тому лише той дохід, який збільшує майно платника аліментів, якщо тільки він прямо не звільнений від цього Переліком видів доходів,

Натомість, грошовий дохід, який є просто еквівалентом відчуженого платником аліментів майна, не повинен враховуватись під час визначення розміру аліментів.

Тлумачення наведених вище норм права дає підстави для висновку, що виручення боржником грошових коштів від продажу нерухомого майна, в обмін на передачу покупцю права власності на зазначене нерухоме майно, не має наслідком отримання доходу платником аліментів, а є грошовим еквівалентом вартості цього майна до його продажу та не є видом заробітку (доходу), з якого стягуються аліментні платежі, у розумінні Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів.

Постанова ВС від 25 січня 2021 року у справі № 758/10761/13-ц (провадження № 61-19815сво19)

Під час вирішення питання про стягнення аліментів державний виконавець має враховувати отриманий боржником (платником аліментів) дохід від використання належних йому земельних ділянок, який збільшує його майно, навіть за відсутності реєстрації права власності на них у державному реєстрі речових прав або іншого права користування (оренди) ними

Постанова ВС від 08 грудня 2021 року у справі № 490/9589/18-ц (провадження № 61-15429св21)

Тлумачення частини першої статті 182 та частини п'ятої статті 183 СК України свідчить, що обмеження щодо розміру аліментів, передбачене частиною п'ятою статті 183 СК України встановлено виключно для справ, що розглядаються у порядку наказного провадження, яке призначене для стягнення грошових сум незначного розміру.

Постанова ВС від 16 червня 2021 року у справі № 308/9827/19 (провадження № 61-3155св21)

Визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі (стаття 184 СК України)

В законодавстві термін «тверда грошова сума» є умовним та позначає відповідну суму аліментів на утримання дитини, що чітко визначена за домовленістю між платником та одержувачем аліментів або за рішенням суду.

Грошовою одиницею України є гривня (стаття 99 Конституції України).

Механізм обов'язкової індексації розміру аліментів, визначених у твердій грошовій сумі, встановлено Порядком проведення індексації грошових доходів населення, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1078 (із змінами та доповненнями).

Аналіз вказаних положень свідчить про те, що механізм та порядок щорічного визначення розміру прожиткового мінімуму та щорічної індексації розміру аліментів є в значній мірі схожим. Це робить можливим та доцільним проведення такої індексації лише за умови визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі із зазначенням конкретної грошової суми у грошовій одиниці України - гривні, а не з прив'язкою до розміру прожиткового мінімуму чи до її частини.

Зазначене узгоджується з приписами статті 71 Закону України «Про виконавче провадження», яка, зокрема, регулює питання щодо проведення державним, приватним виконавцем індексації розміру аліментів, визначеного судом у твердій грошовій сумі.

При таких обставинах, приймаючи до уваги положення зазначених вище правових норм, ураховуючи законодавчо встановлений механізм обов'язкової індексації розміру аліментів, визначених у твердій грошовій сумі, за наявності відповідної заяви одержувача про обрання ним способу стягнення аліментів у вигляді твердої грошової суми, суди у резолютивній частині рішення про стягнення аліментів повинні зазначити конкретну грошову суму, визначену у грошовій одиниці України - гривні.

Звертаючись до суду у жовтні 2020 року з позовом, ОСОБА_1 просила стягнути з ОСОБА_2 на її користь аліменти на утримання неповнолітнього сина ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, в твердій грошовій сумі у розмірі двох прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку, що становить 3 718 грн.

Таким чином, позивачка визначилася зі способом стягнення аліментів та просила стягувати його з відповідача у твердій грошовій сумі у розмірі 3 718 грн.

При таких обставинах стягнення судом першої інстанції, з чим погодився апеляційний суд, аліментів в розмірі одного прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років станом на 01 січня 2021 року щомісячно (тобто без зазначення конкретної грошової суми, визначеної у грошовій одиниці України - гривні) не ґрунтуються на зазначених вимогах закону та не узгоджується із законодавчо визначеними способами стягнення аліментів.

Постанова ВС від 20 жовтня 2021 року у справі № 351/1886/20 (провадження № 61-13598св21)

Участь батьків у додаткових витратах на дитину (стаття 185 СК України)

Це положення стосується особливих обставин, приблизний перелік яких надається у цій статті. До таких особливих обставин закон відносить насамперед випадки, коли дитина, яка знаходиться на утриманні батьків, потребує додаткових витрат, у тому числі у зв'язку з розвитком певних її здібностей. Визначення таких особливих обставин відноситься до компетенції суду, і вони є індивідуальними в кожному конкретному випадку.

Особливі обставини, яких стосується стаття 185 СК України, можуть бути зумовлені як негативними фактами (хворобами), так і позитивними фактами (схильність дитини до музики, що потребує купівлі музичного інструмента, або до певного виду спорту, що вимагає додаткових матеріальних витрат, або дитина потребує оздоровлення та відпочинку біля моря чи на гірському курорті).

Виходячи із аналізу статті 185 СК України та встановлених обставин справи, що є предметом касаційного перегляду, колегія суддів Верховного Суду вважає, що надання послуг із організації вступу до вищих навчальних закладів для здобуття професійної освіти, щодо підготовки документів для поїздки на навчання до навчального закладу Oxford International до Великої Британії та Канади, вступ до навчального закладу за кордоном та консультації з цих питань є тими особливими обставинами, щодо яких передбачено стягнення додаткових витрат з батьків на утримання дитини, відповідно до положень статті 185 СК України.

Вирішуючи питання щодо розміру коштів, які підлягають стягненню на додаткові витрати, суди повинні враховувати особливі обставини, якими обумовлені ці додаткові витрати і які є індивідуальними у кожній конкретній справі, а також стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина, наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав.

Постанова ВС від 12 січня 2022 року у справі № 640/15771/19 (провадження № 61-11061св21)

Наявність переплати за аліментами може бути підставою для відмови у задоволенні позовних вимоги про стягнення додаткових витрат на дитину

Постанова ВС від 12 січня 2022 року у справі № 545/3115/19 (провадження № 61-18145св20)

Зміна розміру аліментів (стаття 192 СК України)

У постанові Верховного Суду України від 05 лютого 2014 року у справі № 6-143цс13 зроблено висновок, що розмір аліментів, визначений рішенням суду, не вважається незмінним. Отже, у зв'язку із значним покращенням матеріального становища платника аліментів матір дитини може подати до суду заяву про збільшення розміру аліментів. Значне погіршення матеріального становища батька може бути підставою для його вимоги про зменшення розміру аліментів. СК України передбачає підстави для зміни розміру аліментів, визначеного за рішенням суду, але не пов'язує їх зі способом присудження. Стаття 192 СК України тільки вказує на можливість зміни раніше встановленого розміру аліментів **за наявності доведених в судовому порядку підстав, а саме: зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом**. З огляду на відсутність імперативної заборони змінювати розмір аліментів шляхом зміни способу їх присудження, за положеннями статті 192 СК України зміна розміру аліментів може мати під собою зміну способу їх присудження (зміна розміру аліментів, стягнутих за рішенням суду у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини на розмір аліментів, визначений у певній твердій грошовій сумі та навпаки). Отже, у спірних правовідносинах підлягає застосуванню не тільки стаття 192 СК України, але й низка інших норм, присвячених обов'язку батьків утримувати своїх дітей (стаття 182 «Обставини, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів», стаття 183 «Визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини», стаття 184 «Визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі»).

Аналіз змісту статті 192 СК України свідчить, що зміна законодавцем мінімального розміру аліментів, які підлягають стягненню з платника аліментів на одну дитину, не є підставою для зміни розміру аліментів відповідно до статті 192 СК України.

Постанова ВС від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17 (провадження 61-51сво18)

Відповідальність за прострочення сплати аліментів (стаття 196 СК України)

Розмір пені за місячним платежем розраховується так: заборгованість зі сплати аліментів за конкретний місяць (місячний платіж) необхідно помножити на кількість днів заборгованості, які відраховуються з першого дня місяця, наступного за місяцем, в якому мали бути сплачені, але не сплачувалися аліменти, до дня їх фактичної виплати (при цьому день виконання зобов'язання не включається до строку заборгованості), та помножити та один відсоток.

Тобто формула така: заборгованість за місяць x кількість днів прострочення x 1 %.

За цим правилом обчислюється пеня за кожним простроченим місячним платежем.

Загальний розмір пені становить суму розмірів пені, обчисленої за кожним місячним (періодичним) платежем.

Якщо місячний платіж сплачено не у повному розмірі, то пеня буде нараховуватися з першого дня місяця, наступного за місяцем сплати чергового платежу, на різницю між розміром, який мав бути сплачений на утримання дитини, та розміром фактично сплачених аліментів з урахуванням строку прострочення та ставки пені - 1 %.

Перебіг строку прострочення починається з першого дня місяця, наступного за місяцем внесення періодичного платежу, до дня, який передує дню сплати заборгованості.

У разі якщо заборгованість зі сплати аліментів погашено частково в іншому місяці, то визначення пені на заборгованість зі сплати аліментів розраховується з урахуванням розміру несплаченої частки аліментів за певний місяць з дня сплати частки місячного платежу і до дня, який передує дню погашення заборгованості за відповідним місячним платежем, помножену на 1 %.

Такий правовий висновок викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 03 квітня 2019 року у справі № 333/6020/16-ц (провадження № 14-616цс18).

Постанова ВС від 14 лютого 2022 року у справі № 712/11291/20-ц (провадження № 61-18578св21)

Стягнення неустойки є санкцією за ухилення від сплати аліментів.

Ухиленням від сплати аліментів слід вважати дії або бездіяльність винної особи, спрямовані на невиконання рішення суду про стягнення з неї на користь стягувача визначеної суми аліментів. Вони можуть виразитись як у прямій відмові від сплати встановлених судом аліментів, так і в інших діях (бездіяльності), які фактично унеможливають виконання вказаного обов'язку (приховуванні заробітку (доходу), що підлягає обліку при відрахованні аліментів, зміні місця роботи чи місця проживання з неподанням відповідної заяви про необхідність стягування аліментів тощо).

Тлумачення статті 196 СК України свідчить про те, що відповідальність платника аліментів за прострочення їх сплати у виді неустойки (пені) настає лише за наявності вини цієї особи.

На платника аліментів не можна покласти таку відповідальність, якщо заборгованість утворилася з незалежних від нього причин.

У СК України не передбачено випадки, коли вина платника аліментів виключається. Очевидно, що в такому разі підлягають застосуванню норми цивільного законодавства. Якщо платник аліментів доведе, що вжив всіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання, то платник аліментів є невинуватим у виникненні заборгованості, і підстави стягувати неустойку (пеню) відсутні. Саме на платника аліментів покладено обов'язок доводити відсутність своєї вини в несплаті (неповній сплаті) аліментів.

Постанова ВС від 14 грудня 2020 року у справі № 661/905/19 (провадження № 61-16670сво19)

Визначення розміру заборгованості за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу)

У постанові Верховного Суду від 05 квітня 2021 року справа № 487/4219/20 (провадження № 61-18539св20) зазначено, що у частинах першій, третій та восьмій статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» закріплено, що порядок стягнення аліментів визначається законом. Визначення суми заборгованості зі сплати аліментів, присуджених як частки від заробітку (доходу), визначається виконавцем у порядку, встановленому СК України. Спори щодо розміру заборгованості зі сплати аліментів вирішуються судом за заявою заінтересованої особи у порядку, встановленому законом. У статті 195 СК України встановлено порядок визначення заборгованості за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу). Згідно із частиною третьою статті 195 СК України розмір заборгованості за аліментами обчислюється державним виконавцем, приватним виконавцем, а в разі виникнення спору - судом. [...] У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 січня 2021 року у справі № 2-751/2007 (провадження № 61-15422св20) зазначено, що: «оскільки заявник звернулася до суду, який видав виконавчий документ, зі скаргою на дії державного виконавця щодо розрахунку аліментів у порядку контролю за виконанням судового рішення, то такий спір може розглядатися у порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця, що передбачений розділом VII ЦПК України. До подібних правових висновків дійшла Велика Палата Верховного Суду у постановах: від 29 серпня 2018 року у справі № 201/10328/16-ц, провадження № 14-192цс18; від 27 листопада 2019 року у справі № 201/10329/16-ц, провадження № 14-496цс19. Зазначене також узгоджується із правовим висновком Верховного Суду у постанові від 05 серпня 2020 року у справі № 464/6206/18, провадження № 61-18142св19. Тобто, у вказаній категорії справ стягувач аліментів вправі обирати спосіб судового захисту: або оскаржувати дії державного виконавця, або пред'являти позов на загальних підставах». У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 лютого 2021 року у справі № 125/2525/18 (провадження № 61-13525св20) зроблено висновок, що «спір щодо розміру заборгованості зі сплати аліментів вирішується судом за заявою заінтересованої особи. Залежно від предмета та суті вимог така заява може розглядатися у порядку, передбаченому розділом VII ЦПК, або у позовному провадженні». У справі, що переглядається, установивши, що спір фактично виник між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 з приводу розміру заборгованості зі сплати аліментів та отриманих боржником доходів із урахуванням обставин відчуження спільного сумісного майна подружжя, апеляційний суд дійшов правильного висновку про доцільність вирішення спору в позовному провадженні».

Таким чином, позивач ОСОБА_1 як стягувач вправі звернутись до суду зі скаргою щодо розміру заборгованості зі сплати аліментів у порядку виконання судового рішення. Проте наявність такого права не позбавляє її можливості подати до суду позов до відповідача про стягнення заборгованості зі сплати аліментів у порядку позовного провадження.

Постанова ВС від 26 січня 2022 року у справі № 682/1277/20 (провадження № 61-1886св21)

Розмір заборгованості зі сплати аліментів обчислюється державним виконавцем, приватним виконавцем, а в разі виникнення спору - судом. Здійснення розрахунку заборгованості за аліментами платника аліментів, який є ФОП і перебуває на спрощеній системі оподаткування, державний виконавець має проводити відповідно до вимог частини другої статті 195 СК України, тобто виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості, а не виходячи з повного доходу як боржника як ФОП.

Постанова ВС від 03 листопада 2021 року у справі № 521/260/20 (провадження № 61-6091св21)

Врахування часткових платежів при наявності заборгованості за аліментами за попередні періоди. Тлумачення «не більше 100 відсотків заборгованості»

загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти сімейного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії;

положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання сімейних відносин;

в СК України не передбачено як відбувається погашення вимог за грошовим зобов'язанням. Тому в такому разі підлягають застосуванню норми цивільного законодавства, а саме стаття 534 ЦК України;

при здійсненні часткових платежів аліментів такі кошти спочатку зараховуються на погашення заборгованості за аліментами, яка виникла у попередньому місяці (попередніх місяцях), починаючи з першого місяця її виникнення, а тільки згодом, у разі відсутності заборгованості, на погашення платежу за поточний місяць.

Тлумачення норм свідчить, що:

загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти сімейного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах сімейного законодавства;

учасники сімейних правовідносин можуть мати особисті та майнові суб'єктивні сімейні обов'язки. Свої обов'язки учасники сімейних відносин здійснюють різними способами: здійснення активних дій; утримання від здійснення активних дій. Якщо невиконання особистих обов'язків учасників сімейних відносин у випадках, передбачених в законі, може припинитися або не зумовлювати відповідних наслідків, то невиконання сімейного обов'язку майнового характеру не допускається. Оскільки на відміну від особистих, майнові обов'язки можуть виконуватися незалежно від самого носія такого обов'язку за допомогою інших суб'єктів.

невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування відповідних правових наслідків, що можуть визначитися в: нормах СК України; домовленості (договорі) сторін. Наслідки невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку можуть мати: особистий характер, коли негативний вплив відбувається на особисту сферу зобов'язаної особи; майновий характер, якщо такий вплив здійснюється на майнову сферу зобов'язаної особи;

стягнення пені, передбаченої абзацом 1 частини першої статті 196 СК України, можливе лише у разі виникнення заборгованості з вини особи, зобов'язаної сплачувати аліменти. У СК України не передбачено випадки, коли вина платника аліментів виключається. Очевидно, що в такому разі підлягають застосуванню норми цивільного законодавства. Якщо платник аліментів доведе, що вжив всіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання, то платник аліментів є невинуватим у виникненні заборгованості, і підстави стягувати неустойку (пеню) відсутні. Саме на платника аліментів покладено обов'язок доводити відсутність своєї вини в несплаті (неповній сплаті) аліментів;

розмір пені за місячним платежем розраховується так: заборгованість зі сплати аліментів за конкретний місяць (місячний платіж) необхідно помножити на кількість днів заборгованості, які відраховуються з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому мали бути сплачені, але не сплачувалися аліменти, до дня їх фактичної виплати (при цьому день виконання зобов'язання не включається до строку заборгованості) та помножити та 1 відсоток. Тобто, заборгованість за місяць \times кількість днів заборгованості \times 1 %; при застосуванні формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» в абзаці 1 частини 1 статті 196 СК України якщо обмежувати нарахування пені поточною заборгованістю (тобто, тією яка існує за всі місяці станом на момент пред'явлення позову чи на інший момент), то при пред'явленні позову за період коли існувало прострочення, а на момент пред'явлення позову поточна заборгованість відсутня, то і не буде межі, яку не повинна перевищувати пеня. Як наслідок, очевидно, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість та заборгованість за аліментами за певний місяць. Колегія суддів, з урахуванням принципу розумності, вважає, що оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» означає, що розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості, на яку вона нараховується. У разі, якщо позивач, з урахуванням принципу диспозитивності пред'явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості, на яку вона нараховується.

Постанова ВС від 19 січня 2022 року у справі № 711/679/21 (провадження № 61-18434св21)

Звільнення від сплати заборгованості за аліментами (стаття 197 СК України)

Повне або часткове звільнення платника аліментів від сплати заборгованості за аліментами можливе лише за його позовом і лише тоді, коли заборгованість виникла у зв'язку із його тяжкою хворобою або іншою обставиною, що має істотне значення (наприклад, у зв'язку із перебуванням платника аліментів у лавах Збройних Сил України, тяжким матеріальним становищем тощо).

Дана норма не встановлює конкретного, вичерпного переліку обставин, які можуть бути підставою для звільнення від сплати заборгованості за аліментами.

Питання про те, чи мають обставини, на які посилається платник аліментів, істотне значення, у кожному конкретному випадку вирішує суд.

Лише за наявності обставин, що мають істотне значення, платник аліментів може бути повністю або частково звільнений від сплати заборгованості за ними на підставі судового рішення.

У справі, яка переглядається, позивач посилався як на обставину, яка має істотне значення для звільнення його від сплати заборгованості за аліментами, на те, що судовим рішенням встановлено батьківство іншої особи та виключено з актових записів про народження дітей відомості про нього як батька дітей.

Аліментний обов'язок позивача був заснований на факті батьківства, а виключення відомостей про батька з актових записів про народження дітей у зв'язку з тим, що позивач не є біологічним батьком дітей, підтверджує, що позивач не є (і, відповідно, ніколи не був) батьком дітей.

Наслідком ухвалення судом рішення про виключення з актових записів про народження дітей відомостей про позивача як батька дітей є, зокрема, відсутність у позивача від самого початку існування спірних правовідносин обов'язку утримання дітей, адже за змістом положень статті 180 СК України обов'язок утримання дитини несуть лише її батьки.

Отже, виключення запису про батьківство позивача є обставиною, що має істотне значення у розумінні частини другої статті 197 СК України, і відповідно, є підставою для звільнення його від сплати заборгованості за аліментами, яка утворилась за період, коли він був записаний батьком дітей.

Постанова ВС від 21 липня 2021 року у справі № 477/1165/20 (провадження № 61-19171св20)

Установивши, що з 2014 року, в тому числі й у період знаходження у полоні на тимчасово окупованій території України, позивачу нараховувалась заробітна плата, та з неї повинно було проводитись відрахування аліментів на користь ОСОБА_2 на утримання дітей, а боржник - позивач ОСОБА_1 не виконав свого обов'язку із надання державному виконавцю достовірних відомостей про свої доходи, зокрема зміну джерела їх походження та розміру, суд апеляційної інстанції обґрунтовано виходив із відсутності обставин, які б були підставою для звільнення позивача від сплати заборгованості по аліментам у зазначений період.

При цьому, суд апеляційної інстанції надав належну оцінку доводам позивача про те, що заробітна плата, яка нараховувалась за час несення служби у період знаходження у полоні, була витрачена його дружиною на покриття витрат на звільнення позивача з полону та на сплату аліментів, зазначивши, що вказане не підтверджено належними та допустимими доказами.

Разом із тим апеляційний суд підставно констатував, що наведені позивачем обставини:тяжке матеріальне становище та неможливість влаштування на роботу у зв'язку із станом здоров'я, можуть бути підставою для зменшення розміру аліментів, однак не є обставинами, що мають істотне значення для звільнення від заборгованості по аліментам в розумінні частини другої статті 197 СК України.

Постанова ВС від 04 березня 2021 року у справі № 177/1090/18 (провадження № 61-7448св20)

Правонаступництво в аліментних правовідносинах

Невиконання одним із батьків своїх повноважень щодо утримання дитини, нецільове використання аліментів, право неповнолітньої дитини на самостійне одержання коштів та самостійне розпорядження ними не є підставами для правонаступництва у розумінні статті 442 ЦПК України та частини п'ятої статті 15 Закону України «Про виконавче провадження».

Послання заявниці на те, що заміна сторони у виконавчому провадженні має відбуватися на підставі статті 179 СК України, є безпідставним з огляду на таке.

Відповідно до статті 179 СК України самостійне отримання аліментів неповнолітньою дитиною є її правом. Однак, ОСОБА_1 не зверталась до суду із відповідним позовом, направленим на його реалізацію.

Суди попередніх інстанцій на зазначене уваги не звернули та не урахували, що заміна сторони виконавчого провадження є процесуальною дією та здійснюється лише у разі вибуття відповідної сторони. Питання заміни сторони виконавчого провадження врегульовані статтею 442 ЦПК України та статтею 15 Закону України «Про виконавче провадження, які не містять такої підстави процесуального наступництва, як неналежне виконання стороною виконавчого провадження (стягувачем) своїх обов'язків, а тому помилковими є висновки судів про наявність підстав для заміни сторони виконавчого провадження на підставі норми матеріального права - статті 179 СК України.

Постанова ВС від 30 червня 2021 року у справі № 243/5859/16-ц (провадження № 61-18161св20)

Особливості виконання судових рішень у справах, які стосуються стягнення аліментів під час дії воєнного стану

Закон України «Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» від 15 березня 2022 року № 2129-IX (набув чинності з 25 березня 2022 року)

«10². Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України ... припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації).

Забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії Російської Федерації, у період такої окупації.

За рішенням про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця».

Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» від 15 березня 2022 року № 2138-IX (набув чинності 20 березня 2022 року)

«Внести до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 26, ст. 892 із наступними змінами) такі зміни:

1. Статтю 1 доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. Дата початку тимчасової окупації територій, передбачених пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначається рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України».

Юрисдикція скарг на постанови державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів

Поняття штрафу, вжите у частині другій статті 74 Закону № 1404-VIII, стосується випадків покладення відповідальності на боржника за невиконання рішення, та його стягнення проводиться на користь держави.

У той час як суми штрафів за невиконання судових рішень про стягнення аліментів, передбачені частиною чотирнадцятою статті 71 Закону № 1404-VIII, перераховуються на користь стягувача аліментів.

Це дає можливість тлумачити частину другу статті 74 Закону № 1404-VIII таким чином, що оскарження постанов виконавців про накладення штрафу у зв'язку з наявністю заборгованості зі сплати аліментів має відмінний порядок від оскарження постанов виконавців про накладення інших штрафів, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства.

Оскільки предметом регулювання за 5 указаними нормами (*стаття 195 СК України, стаття 71 Закону № 1404-VIII*) є як визначення розміру заборгованості за аліментами, так і накладення штрафів за наявності заборгованості, порядок вирішення спору як щодо розміру заборгованості, так і про накладення штрафу з огляду на наявність заборгованості має відбуватися у межах однієї юрисдикції - у порядку цивільного судочинства, що буде відповідати принципам верховенства права та ефективності провадження як механізму судового захисту.

Велика Палата Верховного Суду висновує, що скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки така постанова не є постановою про накладення штрафу в розумінні частини другої статті 63 Закону № 1404-VIII, яка підлягає оскарженню до суду в порядку, визначеному частиною другою статті 74 цього Закону, тобто в порядку адміністративного судочинства.

Велика Палата Верховного Суду [відступає від правового висновку, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 березня 2020 року у справі № 682/3112/18](#), в якій, зокрема, оскаржувалася постанова державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів, про те, що відповідно до частини другої статті 74 Закону № 1404-VIII скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Постанова ВП ВС від 14 грудня 2021 року у справі № 2610/27695/2012 (провадження № 14-37цс21)

Пришвидшення» та «спрощення» процедури усиновлення

Суддя Верховного Суду Ганна Коломієць:

«Усиновлення не може бути «пришвидшеним» чи за «спрощеною» процедурою, особливо (!) в умовах воєнного стану.

Що означають найвищі (найкращі) інтереси дитини при усиновленні, якими керуються суди при розгляді таких справ?

По-перше, це право дитини на виховання батьками або, за їх відсутності, іншими родичами дитини.

В умовах війни, коли дуже важко з'ясувати реальну ситуацію з батьками дитини (вони загинули чи живі, пропали безвісти, можливо, поранені, чи відома інформація про їхнє місцезнаходження, чи є інформація про інших родичів дитини, які виявили бажання піклуватися про дитину), є ризик порушення права дитини зберегти зв'язки з сім'єю.

По-друге, в якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку в безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним.

Цей критерій перевірки стосується перш за все тих осіб, які виявили бажання усиновити дитину, починаючи з того, чи можуть вони бути усиновлювачами, чи перебувають вони на обліку осіб, які бажують усиновити дитину, і чи реально здатні вони в усіх сенсах стати батьками дитині, дати їй любов, повагу і розуміння, забезпечити матеріально, піклуватися про гармонійний розвиток її особистості.

Зрозуміло, що критерій безпечного благополучного середовища надважливий, від нього залежить життя та здоров'я дитини, а тому він не може бути з'ясований поверхово, а потребує ретельної перевірки, що в свою чергу виключає «терміновість» та «спрощену» процедуру.

По-третє, необхідне з'ясування згоди дитини на усиновлення, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити (частини 1 та 3 ст. 218 СК України).

Крім того, в умовах воєнного стану усиновлення дітей може проводитися лише в тих регіонах, де не ведуться воєнні дії, де працюють служби у справах дітей і суди, і тільки стосовно до дітей, обставини життя батьків чи інших родичів яких вдалося встановити.

Все перераховане вище стосується усиновлення дітей як громадянами України, так і іноземцями.

Дітям, які позбавлені батьківського піклування, можливо допомогти не у формі усиновлення, а у формі тимчасового прийняття дітей до себе в сім'ю, доки будуть знайдені їхні батьки чи інші родичі, влаштування дитини в сім'ю родичів, знайомих, у сім'ю патронатного вихователя, влаштування дитини під опіку, піклування, у прийомну сім'ю або в дитячий будинок сімейного типу.

Однак у будь-якому разі влаштування дитини в сім'ю провадиться через службу у справах дітей.».

Чи є самостійною підставою для визнання усиновлення недійсним факт скасування судового рішення про позбавлення батьківських прав відносно дитини після її усиновлення іншою особою

Питання передано на розгляд Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду
Ухвала від 09 лютого 2022 року у справі № 554/1924/20 (провадження № 61-13340св21)

Скасування усиновлення

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що наведені позивачами обставини не свідчать про те, що зміна поведінки дитини в негативну сторону, з приводу чого виникли конфліктні відносини, що призвело до ускладнень стосунків між ними, сталася поза волею позивачів, оскільки встановлені у справі обставини вказують на те, що поведінка позивачів також вплинула на їх стосунки з дитиною, адже ОСОБА_3 проживає з позивачами з моменту встановлення над ним опіки - 13 листопада 2009 року, тобто його вихованням позивачі почали займатися коли йому було ще 2 роки 4 місяці. При цьому суди правильно врахували висновок органу опіки та піклування виконавчого комітету Чечелівської районної у м. Дніпрі ради, в якому зазначено, що батьки злісно ухиляються від виконання та утримання дитини, тому скасування усиновлення дитини є недоцільним.

Надавши оцінку наявним у матеріалах справи доказам та поясненням учасників справи, суди дійшли правильних висновків, що відносини, які виникли між усиновлювачами і дитиною, пов'язані перш за все з конфліктом між ними та ускладнені особливостями перехідного віку дитини.

Неможливість виконання усиновлювачами своїх батьківських обов'язків незалежно від їх волі у стосунках, які склалися між усиновлювачами та дитиною, позивачі не довели і суди не встановили.

Постанова ВС від 27 жовтня 2021 року у справі № 204/586/20 (провадження № 61-8871св21)

Скасування усиновлення не допускається після досягнення дитиною повноліття.

Усиновлення може бути скасоване після досягнення дитиною повноліття, якщо протиправна поведінка усиновленого, усиновлювача загрожує життю, здоров'ю усиновлювача, усиновленого або інших членів сім'ї.

Усиновлення повнолітньої особи може бути скасовано судом за взаємною згодою усиновлювача і усиновленого або на вимогу одного з них, якщо сімейні відносини між ними не склалися.

Таким чином, виключною підставою для скасування усиновлення після досягнення дитиною повноліття може бути лише протиправна поведінка усиновленого, усиновлювача, яка загрожує життю чи здоров'ю усиновленого, усиновлювача чи іншого члена сім'ї.

Скасування усиновлення з підстави, передбаченої частиною третьою статті 238 СК України може мати місце, лише у випадку, якщо було усиновлено вже повнолітню особу, як це передбачено частиною другою статті 208 СК України, і якщо сімейні відносини між усиновленим та усиновлювачем не склалися.

Постанова ВС від 18 березня 2020 року у справі № 445/1559/18 (провадження 61-12627св19)

Особливості встановлення юридичних фактів в умовах воєнного стану

Проект Закону України від 21 квітня 2022 року № 7310 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей встановлення юридичних фактів в умовах воєнного та надзвичайного стану»

1. У Цивільному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492):

1) статтю 317 викласти в такій редакції:

"Стаття 317. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України

1. Заява про встановлення факту народження особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до чинного законодавства, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання заявника.

Заява про встановлення факту смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до чинного законодавства, може бути подана родичами померлого, їхніми представниками, або іншими заінтересованими особами до будь-якого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання заявника.

2. Справи про встановлення факту народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до чинного законодавства, розглядаються невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду.

3. У рішеннях про встановлення факту народження особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до чинного законодавства, зокрема, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків.

4. Ухвалене судом рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до чинного законодавства, підлягає негайному виконанню.

Рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до чинного законодавства, може бути оскаржено в загальному порядку, встановленому цим Кодексом. Оскарження рішення не зупиняє його виконання.

5. Копія судового рішення видається учасникам справи, негайно після проголошення такого рішення або невідкладно надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для державної реєстрації народження або смерті особи.;"

2) восьмий пункт частини першої статті 430 викласти в такій редакції:

"8) встановлення факту народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до чинного законодавства."

2. У Законі України «Про судовий збір» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, N 14, ст. 87):

1) двадцять перший пункт частини першої статті 5 викласти в наступній редакції:

"21) заявники - у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із дією воєнного чи надзвичайного стану, збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, а також у справах за заявами про порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно;"

Встановлення факту смерті, поранення внаслідок збройної агресії росії

Зі змісту поданої ОСОБА_1 заяви вбачається, що у визначеному законом (позасудовому) порядку вже встановлено факт його перебування в момент поранення у зоні проведення бойових дій на сході України; встановлено, що нещасний випадок з ним трапився у зв'язку з виконанням службово-бойового завдання в зоні проведення бойових дій; військово-лікарською комісією встановлено, що захворювання пов'язане з проходженням військової служби; встановлено діагноз: контузія, пов'язана з отриманою 18 лютого 2015 року травмою, а саме вогнепальним пораненням сідничної ділянки зліва з подвійним вогнепальним переломом сідничної кістки в області гілок вертлюжної западини з незначним зміщенням уламків та з помірним порушенням функції першого тазостегнового суглоба; внаслідок отримання травми в зоні проведення бойових дій заявник набув статусу особи з інвалідністю II групи.

Факт же збройної агресії Російської Федерації проти України встановлено рядом нормативно-правових актів, зокрема Законом України від 18 січня 2018 року «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», та цей факт встановлення в судовому порядку не потребує.

Постанова ВС від 09 червня 2021 року у справі № 695/867/17-ц (провадження № 61-9917св18)

ОСОБА_1 звернувся до суду в порядку окремого провадження з метою встановлення факту його поранення на території Донецької області при виконанні обов'язку військової служби внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Зі змісту поданої ОСОБА_1 заяви вбачається, що у визначеному законом (позасудовому) порядку встановлено факт його перебування в момент поранення у зоні проведення бойових дій на сході України; встановлено, що нещасний випадок з ним стався у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби; військово-лікарською комісією встановлено, що поранення пов'язане із захистом Батьківщини.

Факт збройної агресії Російської Федерації проти України встановлено нормативно-правовими актами, зокрема, Законом України від 18 січня 2018 року «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», тому цей факт установлення в судовому порядку не потребує. Аналогічні висновки викладено в постановках Великої Палати Верховного Суду від 30 січня 2020 року у справі 287/167/18-ц (провадження № 14-505цс19) та від 19 лютого 2020 року у справі № 210/4458/15-ц (провадження № 14-354цс19).

Юридичний факт, про встановлення якого просить ОСОБА_1 (наявність збройної агресії проти України зі сторони Російської Федерації), є загальновідомим та встановленим у порядку окремого провадження бути не може. Факт його поранення на території Донецької області при виконанні обов'язку військової служби підтверджений відповідними доказами та встановленню в судовому порядку не підлягає.

За таких обставин юридичний факт, про встановлення якого просить заявник, не підлягає встановленню в судовому порядку.

Постанова ВС від 06 жовтня 2021 року у справі № 712/15597/18 (провадження № 61-13303св19)

Встановлення фактів добровільного забезпечення або добровільного залучення особи до забезпечення проведення антитерористичної операції, перебування у полоні

Проведений аналіз положень Порядку (Порядку надання статусу інваліда війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення) свідчить про те, що встановлення факту добровільного забезпечення або добровільного залучення особи до забезпечення проведення АТО є складовою процесу надання їй статусу інваліда війни, для якого визначений позасудовий порядок, який здійснюють спеціально уповноважені на це органи (керівники Антитерористичного центру при Службі безпеки України, Генерального штабу Збройних Сил України).

Насамперед, передбачено звернення особи, яка претендує на надання статусу інваліда війни, до керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України, Генерального штабу Збройних Сил України, а в разі відмови в наданні такої довідки, особа має право звертатися до суду для оскарження такої відмови. Під час розгляду уповноваженими органами питання про надання особі довідок для отримання статусу інваліда війни підлягають дослідженню ті самі обставини, на які ОСОБА_1 посилався, обґрунтовуючи заяву про встановлення факту добровільного забезпечення або добровільного залучення особи до забезпечення проведення антитерористичної операції.

Розгляд такої заяви судом фактично є перебиранням на себе органом судової влади функції, яку покладено на спеціально уповноважений орган.

Зазначення у підпункті 4 пункту 4 Порядку про те, що рішення суду, в якому встановлений факт добровільного забезпечення або добровільного залучення особи до забезпечення проведення антитерористичної операції, що дає право на визнання особи інвалідом війни, визнається як документ, що підтверджує право громадянина на визнання його інвалідом війни, не означає, що такий факт може бути встановлений за заявою про встановлення факту, що має юридичне значення. Вказаний факт суд може встановити в разі оскарження громадянином рішення спеціально уповноваженого органу.

Постанова ВС від 07 серпня 2019 року у справі № 711/3635/16-ц (провадження № 61-12877св18)

Заявник, звертаючись до суду, обґрунтовував заяву тим, що дані про нього, як про особу, яка під час проходження військової служби потрапила у полон, не були внесені до обліку осіб, які були незаконно позбавлені волі, захоплені як заручники або зникли безвісти в районі проведення антитерористичної операції, що ведеться Антитерористичним центром при Службі безпеки України. Також в усній формі заявник отримав пояснення невключення його даних до відповідного обліку тим, що у 2014 році був відсутній єдиний підхід до внесення таких даних.

Заява мотивована тим, що встановлення даного факту необхідно для звернення до Департаменту соціального захисту населення Полтавської обласної державної адміністрації щодо виплати одноразової грошової допомоги особам, яких було незаконно позбавлено особистої свободи внаслідок дій незаконних збройних формувань.

Заявник на час звернення до суду з заявою про встановлення факту перебування у полоні не звертався до уповноваженого на ведення відповідного обліку органу з заявою про включення до зазначеного обліку його даних як особи, яка перебувала у полоні.

Розгляд цієї заяви судом у межах цивільного судочинства фактично є перебиранням органом судової влади функцій, які покладені на спеціально уповноважений орган, до якого заявник у позасудовому порядку не звертався.

З урахуванням наведеного, зазначена заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а повинна бути розглянута у позасудовому порядку уповноваженим органом, за наслідками розгляду якої у заявника може виникати право на судовий захист, що повинно реалізовуватися з урахуванням норм про судову юрисдикцію.

Постанова ВС від 02 вересня 2020 року у справі № 522/2742/19 (провадження № 61-17266св19)

Встановлення факту вимушеного переселення внаслідок збройної агресії росії

Суди попередніх інстанцій у порушення вказаних положень закону та вимог статей 212, 214, 234, 315 ЦПК України 2004 року не звернули уваги на те, що встановлення факту вимушеного переселення заявника з окупованої території Луганської області у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації та окупацією Російською Федерацією частини території Луганської області України, можливе лише у судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого, позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між переселенням осіб із зони проведення бойових дій на сході України та військовою агресією Російської Федерації. Отже, відмовляючи у задоволенні заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, суди фактично позбавили заявника права на встановлення причини його внутрішнього переселення.

Дійшовши висновку про те, що факт, який просить встановити заявник, вже встановлений у нормативно-правових актах, прийнятих відповідно до повноважень відповідних державних органів, і цей факт є загальновідомим, суди першої і апеляційної інстанцій не взяли до уваги, що метою встановлення вказаного факту є здійснення законної реалізації ОСОБА_1 суб'єктивного права на компенсацію шкоди, завданої переселенням.

Посилання судів попередніх інстанцій на те, що цей факт не потребує судового підтвердження, на думку касаційного суду, суперечить статті 124 Конституції України, статті 256 ЦПК України 2004 року, оскільки від встановлення даного юридично значимого для заявника факту залежить виникнення, зміна та припинення правовідносин, в яких він, через дії Російської Федерації, вимушено бере участь.

Постанова ВС від 29 січня 2020 року у справі № 320/5213/17 (провадження № 61-17611св18)

Підтвердження належними доказами статусу внутрішньо переміщеної особи має визначальне значення для встановлення факту вимушеного переселення із зони проведення бойових дій на Сході України у зв'язку з агресією Російської Федерації. Зазначений висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах наведено у постановках Верховного Суду від 04 серпня 2020 року у справі № 414/1330/19 (провадження № 61-21129св19) та від 23 вересня 2020 року у справі № 712/983/17-ц (провадження № 61-3772св18).

Суд першої інстанції помилково встановив, що у заявника на момент звернення до суду із заявою та постановлення рішення був статус внутрішньо переміщеної особи, оскільки із довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи від 10 грудня 2014 року № 7726000452, яка видана ОСОБА_1, вбачається, що дата закінчення дії довідки - 09 грудня 2015 року (а. с. 32), до 10 червня 2016 року термін дії довідки було продовжено (а. с. 33), про те, ОСОБА_1 звернулась до суду у липні 2016 року (а. с. 3).

Отже, розглянувши справу, суди першої та апеляційної інстанцій на вказане уваги не звернули, а також не встановили обставини справи, які необхідні для правильного вирішення справи.

Постанова ВС від 27 січня 2021 року у справі № 727/5579/16-ц (провадження № 61-3782св18)

Набуття правового статусу особи, зниклої безвісті за особливих обставин

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісті за особливих обставин» від 12 липня 2018 року № 2505-VIII (зі змінами, внесеними законом від 14 квітня 2022 року № 2191-IX)

Стаття 8. Правові наслідки набуття правового статусу особи, зниклої безвісті за особливих обставин

1. Набуття правового статусу особи, зниклої безвісті за особливих обставин, не зменшує обсяг цивільної правоздатності такої особи.
2. З моменту внесення даних про особу, зниклу безвісті за особливих обставин, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісті за особливих обставин над майном такої особи може бути встановлено опіку в порядку, передбаченому Цивільним кодексом України.
- Опікун над майном особи, зниклої безвісті за особливих обставин, здійснює управління цим майном, а також забезпечує виконання зобов'язань такої особи за рахунок цього майна.
- Опіка над майном особи, зниклої безвісті за особливих обставин, здійснюється та припиняється у порядку, передбаченому Цивільним кодексом України .
3. У разі якщо обидва з батьків дитини є особами, зниклими безвісті за особливих обставин, над такою дитиною встановлюється опіка/піклування у порядку, передбаченому Цивільним кодексом України.
- Якщо на утриманні особи, зниклої безвісті за особливих обставин, були повнолітні особи, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки, над такими особами встановлюється опіка.
4. Набуття правового статусу особи, зниклої безвісті за особливих обставин, не змінює її сімейного стану до моменту розірвання шлюбу за заявою другого з подружжя внаслідок визнання особи безвісно відсутньою або до моменту оголошення такої особи померлою.
5. За особою, зниклою безвісті за особливих обставин, зберігаються місце роботи та займана посада, але не більш як до моменту визнання її безвісно відсутньою чи оголошення померлою у порядку, встановленому законодавством.

Стаття 9. Особливості правового статусу осіб, уповноважених на виконання функцій держави, які зникли безвісті за особливих обставин

1. За особою, уповноваженою на виконання функцій держави, яка зникла безвісті за особливих обставин, зберігаються місце роботи, займана посада та середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, незалежно від підпорядкування, але не більш як до моменту оголошення такої особи померлою в порядку, встановленому законодавством.
2. Особам, які зникли безвісті за особливих обставин під час проходження військової служби, надаються гарантії, передбачені Законом України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" та іншими актами законодавства України.
3. Виплати в межах середнього заробітку у випадках, передбачених цією статтею, здійснюються за рахунок коштів державного бюджету в порядку , визначеному Кабінетом Міністрів України.

Особливості трудових відносин в період воєнного стану

Закон України « Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX (набув чинності 23 березня 2022 року)

Основні особливості можна звести до наступне:

- можливість сторін за згодою визначати форму трудового договору, а також укладати з новими працівниками строкові трудові договори на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника (стаття 2);
- роботодавець має право переводити на період дії воєнного стану працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за винятком переведення на роботу в іншу місцевість, де тривають активні бойові дії), якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, з оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній зарібок за попередньою роботою. При цьому на період дії воєнного стану норми статті 32 КЗпП України про двомісячний строк попередження працівника про зміну істотних умов праці не застосовується (стаття 3);
- працівник може звільнитися за власною ініціативою без двотижневого строку попередження (за винятком примусового залучення до суспільно-корисних робіт в умовах воєнного часу, а також якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах, віднесених до критичної інфраструктури) у зв'язку з веденням бойових дій в районах, в яких розташоване підприємство, та загрозою для життя і здоров'я працівника (стаття 4);
- можливість звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці, крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною (стаття 5);
- зазнали змін норми щодо встановлення та обліку часу роботи та відпочинку (стаття 6);
- роботодавець може призупиняти виплату зарплати працівникам у разі неможливості її виплати через воєнні дії, до моменту відновлення можливості підприємства здійснювати основну діяльність (стаття 10);
- можливість роботодавця відмовити у наданні працівнику будь-якого виду відпусток (окрім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах, віднесених до критичної інфраструктури. А також надавати на прохання працівника відпустку без збереження заробітної плати без урахування обмеження щодо максимальної тривалості такої відпустки (стаття 12);
- запроваджена можливість призупиняти дію трудового договору (тимчасове звільнення роботодавця від обов'язку забезпечувати роботою і тимчасове звільнення працівника від обов'язку виконувати роботу за укладеним трудовим договором, що не тягне за собою припинення трудових відносин (стаття 13) тощо.

Особливості припинення трудовий відносин під час воєнного стану з особами, призваними на військову службу

Частиною третьою статті 119 КЗпП України (в редакції на час звільнення позивача) передбачено, що за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб - підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Частиною другою статті 39 Закону № 2232-XII (в редакції на час звільнення позивача) визначено, що громадяни України, призвані на військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та (або) введення воєнного стану, користуються гарантіями, передбаченими частинами третьою та четвертою статті 119 КЗпП України, а також частиною першою статті 51, частиною п'ятою статті 53, частиною третьою статті 57, частиною п'ятою статті 61 Закону України «Про освіту».

Отже гарантії, передбачені частиною третьою статті 119 КЗпП України, надаються не тільки особам, які були призвані на військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, але і тим, що були прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці чи настання особливого періоду.

Постанова ВС від 08 грудня 2021 року у справі № 545/1415/20 (провадження № 61-9971св21)

Особливості припинення трудовий відносин під час воєнного стану з особами, призваними на військову службу

Частиною третьою статті 119 КЗпП України (в редакції на час звільнення позивача) передбачено, що за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб - підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Частиною другою статті 39 Закону № 2232-XII (в редакції на час звільнення позивача) визначено, що громадяни України, призвані на військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та (або) введення воєнного стану, користуються гарантіями, передбаченими частинами третьою та четвертою статті 119 КЗпП України, а також частиною першою статті 51, частиною п'ятою статті 53, частиною третьою статті 57, частиною п'ятою статті 61 Закону України «Про освіту».

Отже гарантії, передбачені частиною третьою статті 119 КЗпП України, надаються не тільки особам, які були призвані на військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, але і тим, що були прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці чи настання особливого періоду.

Постанова ВС від 08 грудня 2021 року у справі № 545/1415/20 (провадження № 61-9971св21)

Перебування у полоні як підстава для стягнення середнього заробітку

Відповідно до статті 119 КЗпП України на час виконання державних або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватись у робочий час, працівникам гарантується збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку. Працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» і «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», надаються гарантії та пільги відповідно до цих законів. За працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб - підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Гарантії, визначені у частині третій цієї статті, зберігаються за працівниками, які під час проходження військової служби отримали поранення (інші ушкодження здоров'я) та перебувають на лікуванні у медичних закладах, а також потрапили у полон або визнані безвісно відсутніми, на строк до дня, наступного за днем їх взяття на військовий облік у районних (міських) військових комісаріатах після їх звільнення з військової служби у разі закінчення ними лікування в медичних закладах незалежно від строку лікування, повернення з полону, появи їх після визнання безвісно відсутніми або до дня оголошення судом їх померлими. Гарантії, визначені у частині третій цієї статті, в частині збереження місця роботи, посади не поширюються на осіб, які займали виборні посади в органах місцевого самоврядування та строк повноважень яких закінчився.

Зазначена правова норма передбачає, що між працівником, призваним на військову службу в особливий період, та роботодавцем зберігаються трудові відносини. Такий працівник лише звільняється від виконання обов'язків із збереженням місця роботи, посади та виплатою середнього заробітку строком до закінчення особливого періоду або до дня фактичного звільнення. Вказані гарантії зберігаються, зокрема за працівниками, які під час проходження військової служби потрапили у полон на строк до дня, наступного за днем їх повернення з полону.

Тобто, виходячи з вищевикладеного, сфера дії вказаної правової норми, в тому числі щодо збереження середньої заробітної плати, не розповсюджується на працівників, які не проходили військову службу, однак були незаконно позбавлені волі або захоплені як заручники незаконними збройними формуваннями.

Судом апеляційної інстанції встановлено, що під час затримання незаконними збройними формуваннями ОСОБА_1 не виконувала трудових, державних або громадських обов'язків та не залучалася як працівник до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Вина відповідача як роботодавця в невиплаті позивачу заробітної оплати у спірний період відсутня. Правові підстави для стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу, що передбачені статтею 235 КЗпП України, також відсутні, оскільки позивач не була звільнена з роботи.

Постанова ВС від 10 лютого 2021 року у справі № 229/2246/18 (провадження № 61-21251св19)

Стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги

Лист Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1:

«Торгово-промислова палата України (далі - ТПП України) на підставі ст.ст. 14, 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, Статуту ТПП України, цим засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

Враховуючи це, ТПП України підтверджує, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких/-го стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили)».

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання оплати житлово-комунальних послуг в період воєнного стану» від 05 березня 2022 року № 206

В умовах воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 "Про введення воєнного стану в Україні", Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Установити, що до припинення чи скасування воєнного стану в Україні забороняється:

нарахування та стягнення неустойки (штрафів, пені), інфляційних нарахувань, процентів річних, нарахованих на заборгованість, утворену за несвоєчасне та/або неповне внесення населенням плати за житлово-комунальні послуги;

припинення/зупинення надання житлово-комунальних послуг населенню у разі їх неоплати або оплати не в повному обсязі.

2. Ця постанова набирає чинності з дня її опублікування і застосовується з 24 лютого 2022 року.

Компенсація витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану» від 19 березня 2022 року № 333

2. Компенсація надається фізичним особам - громадянам України віком від 18 років, які є власниками житла або їх представниками, наймачами (орендарями) житла державної або комунальної власності, спадкоємцями, які прийняли спадщину, і безоплатно розміщували в цих приміщеннях зазначених у пункті 1 цього Порядку внутрішньо переміщених осіб, крім членів своєї сім'ї у розумінні Сімейного кодексу України (далі - особи, що розмістили внутрішньо переміщених осіб), для покриття понесених ними витрат, пов'язаних з розміщенням внутрішньо переміщених осіб.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!